

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No | General Publication Number: 1780

FCR Sertifika no | Certificate Number: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zvnvq98

Alt Yayın | Imprint: Fecr

Yayın No | Publication Number: 1059

Kitap Adı : Sahîh-i Buhârî'de Lafız Farklılıkları

Alt Başlık : Tekrar Rivayetlerin Nedenleri ve Metodolojik Sonuçları

Book Title : Verbal Variations in Şahih al-Bukhârî

Subtitle : The Causes of Repetitive Narrations and Their Methodological Implications

ISBN : 978-625-8724-14-1

DOI : doi.org/10.70458/fcr.9786258724141

Yazar | Author: Bahadır Opus | orcid.org/0000-0003-0282-2019

Kurum | Institution: Diyanet İşleri Başkanlığı

ROR ID: ror.org/007x4cq57

Yayın Türü: Kitap | Publication Type: Book – Monograph

Yayın Dili: Türkçe | Language: Turkish

Ebat | Dimensions: 13,3x21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 188 (xvi + 172)

Yayın Tarihi | Publication Date: Aralık | December 2025

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: HRAC2 - İslami kutsal yazılar, hadisler | Islam sacred texts, Hadith

BISAC: REL067120 - İslam – Hadisler | Religion / Islam / Hadith

THEMA: QRKC - İslam kutsal metinleri, hadisler | Islam sacred texts, Hadith

LC Classification: BP135.8.H3 - İslam – Hadis – Eleştirel analiz | Islam – Hadith – Critical analysis

DEWEY: 297.246 - İslam – Hadis çalışmaları | Islam – Hadith studies

WoS Category: Din | Religion

WoS Citation Topics Meso: 6.1 - Din | Religion

WoS Citation Topics Micro: 6.1.3 - İslam Araştırmaları | Islamic Studies

Scopus Subject Areas: 1202 - Din | Religious Studies

Atıf Bilgisi | Cite as: Opus, Bahadır. *Sahîh-i Buhârî'de Lafız Farklılıkları: Tekrar Rivayetlerin Nedenleri ve Metodolojik Sonuçları*. Ankara: FCR Yayın Ltd.-Fecr, 2025.

© All rights reserved | FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

Sahîh-i Buhârî'de Lafız Farklılıkları

-Tekrar Rivayetlerin Nedenleri ve Metodolojik Sonuçları-

Dr. Bahadır OPUS

Ankara 2025

Yazar Hakkında

Bahadır OPUS

1989 Yılında Mersin'in Tarsus İlçesinde dünyaya geldi. İlk, orta ve lise eğitimini Tarsus'ta tamamladı. 2011'de Tarsus'a bağlı Sandal Köyünde imam-hatiplik vazifesine başladı. Daha sonra Çorum'un Sungurlu İlçesine bağlı Gökçeköy'de 2013 yılına kadar imam-hatiplik görevine devam etti. 2013 yılında Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Aynı yıl Kayseri Dini Yüksek İhtisas Merkezini kazandı. Burada kursiyerken 2014 yılında açılan vaizlik sınavını kazanarak ihtisas eğitimine vaiz olarak devam etti. 2016 yılında Kayseri Dini Yüksek İhtisas Merkezinden mezun olup Yozgat İli Boğazlıyan İlçesinde vaiz olarak görev yapmaya başladı. 2017 yılında Hatay İli Kumlu İlçe Müftüsü olarak atandı. İlçe müftülüğü görevini yürütmekteyken girmiş olduğu sınavda başarılı olup Konya Selçuk Dini Yüksek İhtisas Merkezine eğitim görevlisi olarak atandı. Burada görevini sürdürmekteyken Diyanet İşleri Başkanlığı'nın onayı ile 2024 tarihinde Diyarbakır Dini Yüksek İhtisas Merkezi Müdürü olarak atanmıştır.

Akademik alanda 2016 yılında Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hadis alanında "Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ine Yönelik Tenkitlerin Değerlendirmesi" konulu teziyle yüksek lisansını, 2020 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis Anabilim dalında "İbn Receb el-Hanbelî'nin Hadis Şerhçiliği (Fethu'l-Bârî Örneği)" tez konusuyla doktora eğitimini tamamladı. Arapça bilen Bahadır Opus evli ve 2 çocuk babasıdır.

About the Author

Bahadır OPUS was born in 1989 in the Tarsus district of Mersin, Türkiye. He completed his primary, secondary, and high school education in his hometown. In 2011, Opus began his service in the Presidency of Religious Affairs (Diyanet) as an Imam-Hatip in Sandal Village, Tarsus, later continuing the same position in Gökçeköy, Sungurlu (Çorum) until 2013. He graduated from the Faculty of Theology at Sivas Cumhuriyet University in 2013 and, in the same year, was admitted to the Kayseri Religious High Specialization Center. While enrolled in this program, he successfully passed the Preacher Examination in 2014 and proceeded with his specialization training in this capacity. Upon completing his specialization in 2016, he was appointed as a Preacher (Vaiz) in the Boğazlıyan district of Yozgat. His administrative career advanced rapidly; in 2017, he became the District Mufti of Kumlu, Hatay. During his tenure as Mufti, he succeeded in a competitive examination and was appointed as an Education Specialist at the Konya Selçuk Religious High Specialization Center. Subsequently, with the approval of the Presidency of Religious Affairs, he was appointed Director of the Diyarbakır Religious High Specialization Center in 2024.

Opus has notable academic contributions in Hadith Studies. He completed his Master's degree in 2016 at Erzincan University with a thesis titled *An Evaluation of the Criticisms Directed at Ahmad b. Hanbal's Musnad*. He earned his Ph.D. from Necmettin Erbakan University in 2020 with the dissertation *Ibn Rajab al-Hanbali's Hadith Commentary: A Case Study of Fathu'l-Bārī*. He is proficient in Arabic, married, and the father of two children.

Kitap Hakkında

Sahîh-i Buhârî'de Lafız Farklılıkları

-Tekrar Rivayetlerin Nedenleri ve Metodolojik Sonuçları-

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadisleri İslâm'da merkezi bir konuma sahiptir ve Müslümanlar, ilk asırlardan itibaren bu hadislerin hem metnini hem de manasını korumaya büyük önem vermişlerdir. Ancak hicrî üçüncü yüzyıla kadar, yalnızca sahih hadisleri bir araya getirmeyi amaçlayan kapsamlı bir eser ortaya konmamıştır. Bu boşluğu gören Buhârî, yalnızca sahih rivayetleri toplama hedefiyle meşhur eseri *el-Câmi'ü's-sahîh*'i telif etmiş ve öğrencisi Müslim ise onu bu konuda takip etmiştir. Buhârî'nin amacı öncelikle sahih hadisleri derlemek olsa da eserin yapısı ve içeriği yalnızca bununla sınırlı değildir; bir diğer önemli hedef, hadislerden fikhî hükümler çıkarmaktır. Bu iki amaç, eserin temelini şekillendirmiştir. Buhârî'nin hadisleri tekrar etmesi de bu çerçevede anlaşılmalıdır. Bazen bir rivâyette râvinin hatasına dikkat çekmek, bazen de farklı hükümlerin çıkarılmasını sağlamak amacıyla aynı hadis tekrar edilmiştir. Bu yöntemde bab başlıkları önemli bir rol oynamaktadır. Hedeflenen fikhî amaca hizmet ettiği sürece, bab başlıkları kapsamında ufak vehim içeren rivayetlere de yer verilmiştir. Bu çalışma, *el-Câmi'ü's-sahîh*'te mükerrer olarak nakledilen hadislerin metinlerindeki lafız farklılıklarını incelemekte ve bunların rivayet metodolojisi açısından taşıdığı anlamı analiz etmektedir. Seçilen örnekler, mahreç birliği esasına göre belirlenmiş olup farklı sahâbîlerden gelen rivayetler kapsam dışı bırakılmıştır. Mahreci aynı ve içerik açısından birbirine yakın olan hadislerde görülen farkların taaddüdül-kıssa ile açıklanması zordur. Ayrıca incelenen ve lafız açısından vehim içerdiği düşünülen rivayetlerin zayıf olduğu iddiası söz konusu değildir; aksine, dikkat çeken farklılıklar rivayetin yalnızca bir cüzünü ilgilendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: *el-Câmi'ü's-sahîh*; Buhârî; Lafız Farklılıkları; Taaddüdül-Kıssa; Vehim; Bab Başlıkları.

About the Book

Verbal Variations in Ṣaḥīḥ al-Bukhārī

The Causes of Repetitive Narrations and Their Methodological Implications

The hadiths of the Prophet Muhammad (s.a.s.) occupy a fundamental position in Islamic scholarship, and Muslims have, since the earliest centuries, placed great emphasis on preserving both their text and meaning. Until the third Islamic century, however, no comprehensive work was compiled with the exclusive aim of collecting only authentic (ṣaḥīḥ) narrations. Recognizing this gap, al-Bukhārī authored his renowned *al-Jāmiʿ al-Ṣaḥīḥ*, explicitly aiming to include only authentic reports, a methodology later followed by his student Muslim. While the primary motivation was the compilation of authentic hadiths, the work's structure and content were also shaped by another crucial goal: deriving legal rulings (fiqh) from the hadith corpus. These two objectives fundamentally guided the composition of the Ṣaḥīḥ. Al-Bukhārī's repetition of hadiths must be understood in this dual context. Sometimes, he repeated narrations to highlight errors made by transmitters; at other times, he sought to derive distinct legal conclusions. Chapter headings (abwāb) played a pivotal role in this process. When serving the thematic or legal purpose of a chapter, narrations containing minor textual uncertainties were occasionally included. This study examines the textual variations among hadiths repeatedly transmitted in *al-Jāmiʿ al-Ṣaḥīḥ* and analyzes their significance within hadith methodology. Selected examples are limited to narrations with a shared origin, excluding those from different companions. Differences in narrations with the same origin and similar content are difficult to explain through multiplicity of narrations. Moreover, the narrations considered to contain minor textual uncertainties are not deemed weak; rather, the observed variations pertain only to parts of the text, reflecting methodological and thematic considerations.

Keywords: *al-Jāmiʿ al-Ṣaḥīḥ*; al-Bukhārī; Textual Variations; Minor Uncertainties; Chapter Headings; Multiplicity of Narrations.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	xiii
GİRİŞ	1
1. Metot ve Kaynaklar	2
1.1. Metot	2
1.2. Kaynaklar	3
2. Kavramlar	4
2.1. Hadislerde Taaddüdü'l-Kıssa	4
2.1.1. Taaddüdü'l-Kıssanın Sebepleri	9
2.1.2. Taaddüdü'l-Kıssanın Şartları	10
2.2. Mahrecü'l-Hadîs	12

BİRİNCİ BÖLÜM

BUHÂRÎ'NİN RÂVİNİN VEHMİNİ GÖSTERMEK İÇİN

HADİS TEKRAR ETMESİ	17
Giriş	17
1. Muhaddislerin Hadisleri Tekrar Etme Sebepleri	18
2. Buhârî'nin <i>Sahîh</i> 'indeki Hadislerin Sayısı	21
3. Buhârî'nin Hadisleri Tekrar Etme Sebepleri	23
4. Buhârî'nin Hadisin Belli Bir Kısmını Rivayet Etmesi (Taktî')	28
5. Buhârî'de Hem Sened Hem de Metin Olarak Tekrar Eden Hadisler	29
5.1. Râvi Vehmine İşaret İçin Hadis Tekrarı	31
5.1.1. Hz. Peygamber'in Parmaklarından Su Akması Mucizesinin Ayrıntılarındaki İhtilaf	32
5.1.2. Hz. Peygamber'in Eşlerinin Sayısına Dair Rivayetler	39
5.1.3. Varaka b. Nevfel'in İncil'i Hangi Dilde Yazdığı Meselesi	41
5.1.4. Tesbihatın Sayısına Dair Farklı Rivayetler	43
5.1.5. Gece Namazının Rekât Sayısındaki Rivayet İhtilafı	46
5.1.6. Oruç Borcu Olan Kişinin Ölümü Meselesi	48
5.1.7. Câbir'in Babasının Borcu: Rakam Farkları	52
5.1.7.1. Alacaklıların Kaç Kişi Olduğuna Dair Rivayetler	54

5.1.7.2. Abdullah b. Amr'ın Borcu Ödendikten Sonra Geriye Kalan Hurma Miktarındaki İhtilaf	55
5.1.7.3. Câbir'in Hz. Peygamber'in Yanına Hangi Vakitte Gittiği Konusundaki Rivayetler	56
5.1.8. Mağara Kissasında Geçen Para Miktarı	57
5.1.9. Bi'rîmaüne Vakası Sonrası Hz. Peygamber'in Sabah Namazlarında Kaç Gün Beddua Ettiği	59
5.1.10. Cerîr b. Abdullah el-Becelî'nin Kaç Süvari ile Zülhalesa'ya Gittiği	61
5.1.11. Hz. Peygamber'in Hz. Fâtîma'ya Öğrettiği Tesbihâtın Sayısı	63
5.1.12. Ebû Mûsâ Rivayetinde Deve Sayısı ve Kefaretin Vakti	66
5.1.12.1. Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve Eş'arîlere Verilen Deve Sayısı	67
5.1.12.2. Yemin Kefaretinin Ne Zaman Yerine Getirileceğine Dair Rivayetler	69
5.1.13. Sihir Malzemelerinin Kuyudan Çıkarılıp Çıkarılmadığına Dair Rivayetler	72
5.1.14. Cennetteki Çadırın Uzunluğuna Dair Rivayetler	74
5.1.15. Hudeybiye Umresi'nde Kaç Kişi Bulunduğuna Dair Rivayetler	76
5.1.16. Hz. Süleyman'ın Bir Gecede Kaç Hanımıyla Birlikte Olduğuna Dair Rivayetler	80
5.1.17. Hz. Peygamber'in Hangi Eşinin Yanında Bal Şerbeti İçtiğine Dair Rivayetler	85
5.1.18. Hz. Peygamber'in Ashâbı Arasında Kaç Hurma Dağıttığına Dair Rivayetler	88
5.1.19. Hz. Peygamber ile Hz. Safiyye'nin Dönüş Yolunda Deveden Düşmesi	90
5.1.19.1. Bu Hadisenin Hangi Seferin Dönüşünde Olduğu Konusu	91
5.1.19.2. Hz. Peygamber ve Safiyye'ye Kimin Yardım Ettiği Konusu	93
6. Değerlendirme	93

İKİNCİ BÖLÜM

BUHÂRÎ'NİN BAB BAŞLIKLARINDA MÜKERRER HADİS

KULLANIM METODU	95
Giriş	95
1. Buhârî'nin Bab Başlıkları Üzerine Yapılan Çalışmalar	98
2. Buhârî'nin Bab Başlığı Oluşturma Metodu	100
3. Buhârî Vefat Etmeden Önce <i>Sahîh</i> 'ini Tamamladı Mı?	105
4. <i>Sahîh</i> 'in Bab Başlıklarının Özgünlüğü Meselesi	109
5. Buhârî'nin Bab Başlığında Vehim İçeren Rivayeti Kullanması	112
5.1. Hz. Peygamber'in Gece Namazına Dair İbn Abbâs'tan Gelen Rivayetler	112
5.2. Berîre'nin Hz. Âişe Tarafından Satın Alınıp Azat Edilmesi	119
5.3. Câbir b. Abdullah'ın Bir Yolculukta Hz. Peygamber ile Diyalogu	123
5.3.1. Câbir'in Devesini Hz. Peygamber'e Ne Kadara Sattığı Konusu	126
5.3.2. Devenin Satımından Sonra Medine'ye Kadar Binilmesinin Şart Koşulması	128
5.3.3. Seferden Dönenlerin Ailelerinin Yanına Gitme Vakti	129
5.4. Müslümanların Sayısına Dair Gelen Rivayetler	130
5.5. Şüf'a Hadisinde Geçen İki Odanın Değerine Dair Rivayetler	133
5.6. Hz. Enes'ten Aktarılan Miraç Rivayeti	135
5.7. Abdullah b. Sehl'in Ölüm Haberini Hz. Peygamber'e İlk Kimin İlettiği	138
5.8. Ebû Talha'nın Evinde Kaç Kişinin Yemek Yediğine Dair Rivayetler	140
6. Vehim İçeren Rivayete Bab Başlığında İşaret Etmesi	143
6.1. Seriyeye Komutanının Ensârdan Olup Olmadığı	143
7. Tercih Ettiği Hadisin Lafzını Baba Taşımaya	146
7.1. Haccetmeyi Nezredip Vefat Edenin Durumunu Soran Sahâbî	146
7.2. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın Mekke'de Hastalanmasına Dair Rivayetler	148

8. Vehim İçeren Rivayete Uygunuz Bir Babta Yer Vermesi	151
8.1. Velîd b. Ukbe'nin Kaç Celde Yediğine Dair Rivayetler	151
9. Değerlendirme	154
SONUÇ	155
DİZİN	171

ÖN SÖZ

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) hadisleri İslam'da çok önemli bir konuma sahiptir. Bunun farkında olan Müslümanlar, ilk asırlardan itibaren sünnete büyük önem atfetmişler gerek metnin korunması noktasında gerekse de mananın anlaşılması hususunda çok değerli çalışmalar yapmışlardır. Hadis metinlerinin muhafaza altına alınması için öncelikle onu ezberlemiş, ardından yazarak da bunu pekiştirmişlerdir. Hız. Peygamber'in (s.a.s.) sözlerinin içerisine ona ait olmayanların karışmaması için isnad, cerh ve ta'dîl, tabakât, râvilerin biyografisine dair eserler telif etmişlerdir.

Ömer b. Abdilaziz'in (101/720) emriyle resmi olarak tedvin edilmeye başlayan hadisler, hicrî ikinci asrın ortalarına doğru tasnif sürecine girmiş ve hadis kitapları tasnif edilmiştir. Öncelikle içerisinde ahkâm hadislerinin ağırlıklı olduğu eserler ortaya çıkmış, ardından müsned ve musannef tarzı eserlerle süreç devam etmiştir. Hicrî üçüncü asra kadar devam eden süreçte ortaya konan eserlerde sadece sahih hadisleri bir araya getirmeye yönelik bir çalışma olmamıştır. Bu eksikliği gören İmam Buhârî içerisinde sadece sahih hadislere yer verme iddiasıyla meşhur eseri *el-Câmi'u's-sahîh*'i telif etmiş, onu bu konuda öğrencisi İmam Müslim takip etmiştir.

Buhârî'yi *Sahîh*'in telifine sevk eden öncelikli sebep sahih hadislerin bir araya getirilmesi olsa da sadece bununla sınırlamak doğru değildir. Nitekim onun en az sahih hadisleri derlemek kadar ehemmiyet atfettiği bir diğer konu ise hadislerden fikhî çıkarımlarda bulunmaktır. *Sahîh*'in vücut bulmasında bu iki husus en ön sıradadır. Zira Buhârî'nin eserini bu iki hedef şekillendirmiştir. Öyle ki aslında Buhârî'nin hadisleri tekrar etmesinin temelinde de yine bu iki husus etkili olmuştur. Nitekim Buhârî bazen hadis tekrar ederek râvinin hatasına işarette bulunmuş,

bazen de farklı hükümlerin istinbat edilmesini hedeflemiştir. Bunu da genel olarak bab başlıklarıyla sağlamıştır. Öyle olmuş ki bab başlığında kullanabilmek için yeri geldiğinde içerisinde vehim barındıran hadisleri de aktarabilmiştir.

Buhârî'nin *Sahîh*'i yazıldığı dönemden itibaren dikkat çekmiş ve büyük bir şöhrete sahip olmuştur. Bu şöhret, süreç içerisinde *Sahîh*'i merkeze alan binlerce çalışmanın yapılmasına vesile olmuştur. İçerisinde yer alan hadislerin senedindeki râviler farklı açılardan ele alınmış, metinleri başta şerhler olmak üzere farklı eserlerde yorumlanmıştır. Yine *Sahîh*'in bab başlıkları da özel çalışmaların konusu olmuştur. Nihayetinde *el-Câmi'u's-sahîh*, başka hiçbir esere nasip olmayacak ölçüde yoğun ilmî çalışmaların odağı hâline gelmiştir.

Bu çalışma, Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh*'inde mükerrer olarak rivayet ettiği hadislerin metinlerinde görülen lafız farklılıklarını ele almakta ve bunların rivayet metodolojisi açısından ne ifade ettiğini analiz etmektedir. Seçilen örnekler, mahreç birliği esasına göre belirlenmiş; dolayısıyla farklı sahâbîlerden gelen rivayetler kapsam dışı bırakılmıştır. Nitekim bu gibi rivayetler arasındaki muhalefet içeren farklılıklar mahreç değiştiği için taaddüdü'l-kıssa ile yorumlanabilmektedir. Bizim tespit ettiğimiz örneklerde ise taaddüdü'l-kıssa ihtimali oldukça düşüktür. Zira mahreci bir olan ve içerik itibarıyla birbirine yakın anlatıma sahip olan hadislerde görülen farklılıkların taaddüdü'l-kıssa ile açıklanması zordur. Ayrıca bu çalışmada ele alınan ve metin açısından vehim içerdiği düşünülen rivayetlerin aslının zayıf olduğu iddiası söz konusu değildir. Bilakis dikkat çekilecek lafız farklılıkları rivayetinin bir cüzünü ilgilendirmektedir.

Sahîh'teki hadislerin sened ve metin yönüyle incelenmesi, klasik dönemden günümüze kadar birçok âlimin ilgisini çekmiştir. Bununla birlikte, lafız farklılıklarının nedenleri ve sonuçları üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu

çalışma, işte bu boşluğu doldurmayı ve Buhârî'nin ilmî meto-
duna dair yeni tespitler ortaya koymayı hedeflemiştir.

Çalışmayı baştan sona kadar okuyarak katkılarını esirgeme-
yen Prof. Dr. Zekeriya Güler ve Prof. Dr. Mehmet Bilen'e teşekkürü
bir borç bilirim. Araştırmanın *el-Câmi'u's-sahîh*'in daha iyi
anlaşılmasına, hadislerin nakil süreçlerindeki farklılıkların
doğru yorumlanmasına ve Buhârî'nin metot anlayışının ilmî açı-
dan daha sağlam biçimde değerlendirilmesine katkı sağlaması en
büyük temennimizdir.

Dr. Bahadır OPUS
Diyarbakır, 2025